

NAUCZANIE NA ODLEGŁOŚĆ FORMĄ EDUKACJI W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

STRESZCZENIE

Współczesna uczelnia wyższa wciąż poszukuje nowych i efektywnych form kształcenia członków społeczeństwa wiedzy. Coraz częściej powstają więc ośrodki zajmujące się nauczaniem na odległość. Ich celem jest korzystanie z szerokich możliwości, jakie daje zdalne nauczanie wykorzystujące nowoczesne technologie informatyczno-telekomunikacyjne.

WPROWADZENIE

We współczesnym świecie informacji i zarządzania wiedzą można zauważyć dynamiczne zmiany zachodzące na polskim rynku edukacji. Do czynników, które wymuszają te przemiany, według Mirosławy Pluty-Olearczyk¹ należy przede wszystkim rozwój społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy, globalizacja procesów kształcenia – zwłaszcza w wyniku rozwoju Internetu i nowych technologii komunikacji, a także rozwój europejskiego rynku edukacji, na którym polskie uczelnie muszą budować swoją pozycję oraz widoczne procesy innowacyjne w kształceniu na poziomie wyższym. Wyzwania te sprawiają, że szkoły wyższe, chcąc aktywnie uczestniczyć w globalnych procesach przekształceń w edukacji, muszą budować i realizować strategie działania uwzględniające edukację w wymiarze międzynarodowym oraz nauczanie innowacyjne. Do tychże uwarunkowań odnosi się *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2010*². Zgodnie z tym dokumentem MENiS, za cele kierunkowe rozwoju polskich uczelni należy uznać:

- utrzymanie oraz rozwój powszechności i dostępności szkolnictwa wyższego;
- poprawę jakości i efektywności systemu studiów wyższych;

* Dr, Uniwersytet Śląski w Katowicach.

1 M. Pluta-Olearczyk, *Rozwój nowych form edukacji na poziomie wyższym – wyzwania i szanse dla polskich uczelni*, [w:] „Marketing szkół wyższych”, pod red. G. Nowaczyka, M. Kolasińskiego, Poznań 2004, s. 169.

2 *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2010*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2002.

- edukację dla pracy – pracę po edukacji;
- naukę, badania i rozwój kadr;
- rozwój infrastruktury uczelnianej oraz dostęp do Internetu;
- kształcenie ustawiczne i e-edukację;
- współpracę w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

JAKOŚĆ USŁUG EDUKACYJNYCH

Od pewnego czasu w dyskusjach nad szkolnictwem wyższym, wraz z rosnącym zainteresowaniem dla jakości kształcenia, można zauważyć zmianę w sposobie myślenia o uczelniach. Mówi się często o rynku edukacji i usług edukacyjnej, a także o studentach jako klientach³. W podejściu tym jakość kształcenia jest postrzegana coraz częściej jako element przewagi konkurencyjnej na rynku. Warto mieć świadomość, że jakość usług edukacyjnych jest pojęciem względnym, co oznacza, że do jej zdefiniowania potrzebny jest jakiś punkt odniesienia. Współczesne spojrzenie na edukację wiąże jakość z klientem, zatem postrzeganie jakości kształcenia różnić się będzie w zależności od tego, kogo uzna się za klienta edukacji i jakie będą jego oczekiwania. W literaturze często spotkać można podział na jakość techniczną i funkcjonalną; wraz z jakością wyniku stanowią one trzy podstawowe kategorie jakości, które można wykorzystać do opisu jakości usług edukacyjnych z perspektywy kandydata, studenta, absolwenta⁴.

Jakość techniczna ma charakter statyczny i dotyczy tego, co klient może ocenić przed rozpoczęciem procesu świadczenia usługi. W przypadku szkół wyższych będą to programy studiów i ich zawartość, liczba nauczycieli akademickich, ich stopnie naukowe i osiągnięcia dydaktyczne, staż pracy, budynki i wyposażenie. Elementy te kształtowane są na podstawie ustawy o szkolnictwie wyższym, minimów programowych MENiS, decyzji wydziałowych komisji programowych do programów studiów, wymogów MENiS i komisji programowych w sprawie kwalifikacji nauczycieli dydaktycznych oraz wewnętrznych standardów uczelni, np. co do liczebności grup wykładowych i ćwiczeniowych czy wyposażenia sal⁵. Czynniki te decydują zatem o wyborze danej szkoły oraz kształtują oczekiwania względem procesu świadczenia. Można je podzielić na:

- pozostające pod kontrolą uczelni, jak reklama, cena, oraz te, na które uczelnia nie ma wpływu lub ma wpływ ograniczony (rekomendacje, informacje przekazywane przez media, działania konkurencji);
- osobowe, wynikające z bezpośredniego kontaktu kandydata z przedstawicielami personelu uczelni, jej studentami, absolwentami oraz bezosobowe, związane przede wszystkim z reklamą, i wyglądem szkoły;
- związane z osobą kandydata (potrzeby osobiste, doświadczenia, postrzeganie sytuacji na rynku pracy) oraz niezwiązane z nim (reklama, informacje w mediach)⁶.

W tabeli nr 1 przedstawiono listę czynników wpływających na oczekiwania kandydata, uporządkowanych według kryterium stopnia kontroli.

3 A. Ostaszewska, *Kontrowersje wokół interpretacji jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym*, [w:] „Marketing szkół wyższych...”, ibidem, s. 207.

4 P. Zeller, *Proces oceny jakości usług szkoły wyższej z perspektywy studenta*, [w:] „Marketing szkół wyższych...”, s. 218.

5 Ibidem.

6 Ibidem, s. 221-222.

Tabela 1. Czynniki kształtujące oczekiwania kandydatów

Czynniki pod kontrolą uczelni	Czynniki pozostające poza kontrolą uczelni
▪ Sprecyzowane obietnice: – szeroko rozumiane działania promocyjne, ▪ Niesprecyzowane obietnice: – cena, – materialne świadectwa usługi (wygląd i wyposażenie), – wizerunek, – personel, – programy, – proces, – zaplecze, – wsparcie, – ruch studencki.	▪ Związane z osobą kandydata: – potrzeby osobiste, – oczekiwania, – status społeczny, materialny, ▪ Związane z konkurencją: – działania promocyjne konkurencji, ▪ Związane z mediami: – rankingi, – publikacje, ▪ Związane z innymi osobami: – rekomendacje, – tradycje rodzinne.

Źródło: P. Zeller, *Proces oceny jakości usług szkoły wyższej z perspektywy studenta*, [w:] „Marketing szkół wyższych”, pod red. G. Nowaczyka, M. Kolańskińskiego, Poznań 2004, s. 222.

Elementy te stanowią fundament, na którym opiera się proces kształcenia, decydują one również o możliwości świadczenia usług z zakresu edukacji wyższej. Według Pawła Zellera⁷ jakość w edukacji to przede wszystkim:

- dialog ze studentem, z nauczycielami oraz ze wszystkimi zainteresowanymi stronami;
- dostrzeganie indywidualnych potrzeb studenta;
- widzenie nauczyciela (dydaktyka) jako osobowości wychowującej.

Takie podejście do jakości określa *jakość funkcjonalna*, która oznacza sposób realizacji usługi przy wykorzystaniu czynników wymienionych w ramach jakości technicznej. Zatem ten drugi wymiar jakości jest jakością dynamiczną, możliwą do określenia dopiero w momencie rozpoczęcia procesu świadczenia. Pozwala określić m.in. kontakt studenta z prowadzącym, szybkość i sposób przekazu treści programowych, dostępność prowadzących, ich otwartość na dialog ze studentem, funkcjonalność sprzętu dydaktycznego oraz wyposażenia sal dydaktycznych, obsługę administracyjną procesu świadczenia, dostępność do laboratoriów i księgozbioru. *Jakość wyniku* wiąże się z kolei z oceną korzyści, będących konsekwencją procesu świadczenia i tego, na ile odzwierciedlają one oczekiwania klienta. Korzyścią dla studenta może być wartość dyplomu wyrażona możliwością zdobycia pracy oraz wysokością zarobków, możliwość zmiany pozycji społecznej⁸.

7 P. Zeller, *Marketingowe zarządzanie uczelniami wyższymi*, [w:] „Marketing usług profesjonalnych”, pod red. K. Rogozińskiego, Poznań 2002, s. 172.

8 P. Zeller, *Proces oceny jakości...*, ibidem, s. 219.

KSZTAŁCENIE NA ODLEGŁOŚĆ

Alternatywą dla synchronicznej edukacji stacjonarnej i niestacjonarnej staje się edukacja asynchroniczna, związana z kształceniem na odległość z wykorzystaniem sieci Internet oraz metod interaktywnych (np. wideokonferencji, forum dyskusyjnego) i nieinteraktywnych (np. multimedia na CD-ROM)⁹. Według Mirosława Kubiaka¹⁰ *nauczanie na odległość* jest metodą prowadzenia procesu dydaktycznego w warunkach, gdy nauczyciele i uczniowie (studenci) są od siebie oddaleni, czasami znacznie, i nie znajdują się w tym samym miejscu, stosując do przekazywania informacji – oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się – również współczesne, bardzo nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłając: głos, obraz wideo, komputerowe dane oraz materiały drukowane. Współczesne technologie umożliwiają również bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym pomiędzy nauczycielem a uczniem za pomocą audio- lub wideokonferencji, niezależnie od odległości, jaka ich dzieli. Reasumując, *nauczanie na odległość* to forma procesu edukacyjnego umożliwiająca kierowanie treści dydaktycznych do rozproszonych grup studentów i niewymagająca bezpośrednich, osobistych spotkań nauczyciela ze studentami. Jest to zatem metoda nauczania, która zamiast bezpośredniego kontaktu uczącego się (studenta) i nauczyciela (profesora) wprowadza kontakt pośredni. Uczenie się polega przede wszystkim na samokształceniu z elementami samokontroli. Każdy uczestnik tego procesu wyznacza sobie cel kształcenia dostosowany do potrzeb oraz warunków i trybu swego życia.

W Polsce *nauczanie na odległość* ma ponad dwustuletnią tradycję. Już w 1776 roku Uniwersytet Krakowski podejmował próby prowadzenia wykładów dla osób spoza uczelni metodami nauczania korespondencyjnego. Obecnie postulat tej formy kształcenia zawarty jest w Ustawie *Prawo o szkolnictwie wyższym*. Zgodnie z art. 164, ust. 3 „Zajęcia dydaktyczne na studiach mogą być prowadzone także z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość”¹¹.

Szkoły wyższe coraz powszechniej mogą wykorzystywać i włączać do swojej oferty edukacyjnej różne formy kształcenia na odległość. Stanisław Juszczyk zaproponował ich podział na trzy kategorie¹²:

1. Studia bezpośrednie (samodzielne, asynchroniczne) – polegają na asymilacji materiału dydaktycznego przez uczącego się bez bieżącego, zatem nie w czasie rzeczywistym, kontaktu z nauczycielem. Tego typu kursy oferowane są na płytach CD-ROM lub DVD. Należą do nich kursy korespondencyjne i oparte na wykorzystaniu Internetu system uczenia typu „Click – to – learn”. Metoda uczenia może być wspomagana przez asynchroniczny kontakt z nauczycielem przez e-mail czy pocztę głosową.
2. Uczenie kierowane przez nauczyciela (nauczanie synchroniczne, nauczanie w czasie rzeczywistym) – zakłada bezpośrednią, bieżącą kontrolę prowadzącego zajęcia czy kurs nauczyciela nad przebiegiem procesu uczenia się i rzeczywistą interakcję między nim a studentem. W trakcie rozmowy (*chat*) uczący mogą komunikować się między sobą.

9 S. Juszczyk, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Toruń 2003, s. 39.

10 M. Kubiak, *Wirtualna edukacja*, Warszawa 2000, s. 11.

11 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym*, „Dziennik Ustaw” 2005, nr 164, poz. 1365.

12 S. Juszczyk, *Edukacja na odległość...*, ibidem, s. 139.

3. Współpraca w małych grupach – odpowiada stylowi wspólnego uczenia się studentów w małych grupkach. Uczenie tym sposobem może zawierać elementy zarówno formatu „studiów bezpośrednich” – przy wykorzystaniu komunikacji poprzez e-mail i grupy dyskusyjne, jak i „uczenia kierowanego przez nauczyciela” – przy wykorzystaniu komunikacji telefonicznej, *Voice over IP* oraz tzw. czat.

Szkoły wyższe podejmując wyzwania związane z unowocześnieniem oferty edukacyjnej, decydują się często na budowę oferty typu *blended learning*, polegającej na łączeniu formy tradycyjnej dydaktyki z formą elektroniczną. Przykładem są materiały do nauczania zdalnego, dzięki którym student może poszerzyć wiedzę między zajęciami. Z drugiej strony, w programach studiów na odległość występują elementy tradycyjnych kontaktów bezpośrednich między studentem a wykładowcą, np. w formie obowiązkowych konsultacji, laboratoriów, egzaminów.

W polskich uczelniach powstają ośrodki zajmujące się *nauczaniem na odległość*. Ich celem jest korzystanie z szerokich możliwości, jakie daje zdalne nauczanie wykorzystujące nowoczesne technologie informatyczno-telekomunikacyjne. Do takich jednostek należy m.in.: Ośrodek Kształcenia Na Odległość (OKNO) przy Politechnice Warszawskiej, Centrum Otwartej i Multimedialnej Edukacji przy Uniwersytecie Warszawskim, Centrum Technik Kształcenia Na Odległość Uniwersytetu Śląskiego, Zakład Nowych Mediów i Nauczania Na Odległość Uniwersytetu Łódzkiego, czy Pracownia Zdalnego Nauczania Politechniki Wrocławskiej. Ostatnią inicjatywą w zakresie kształcenia na odległość było powołanie 22 lutego 2007 roku na Uniwersytecie Warszawskim *Polskiego Towarzystwa Naukowego Edukacji Internetowej*. Według Manifestu programowego¹³, do głównych celów Towarzystwa należy:

- działanie na rzecz rozwoju nauki i edukacji w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji internetowej;
- popularyzacja idei społeczeństwa informacyjnego oraz rozwoju kształcenia przez całe życie;
- promocja naukowego podejścia do rozwoju edukacji internetowej;
- działania na rzecz współpracy instytucji rozwijających e-edukację;
- poszukiwanie nowych zastosowań edukacji internetowej, w tym w ramach współpracy z przemysłem, gospodarką, administracją i medycyną;
- prowadzenie analizy procesów zachodzących w społeczeństwie dzięki e-edukacji i ich wykorzystanie do dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego;
- popularyzacja wykorzystania zastosowań edukacji internetowej przez instytucje związane z gospodarką przemysłem oraz instytucje publiczne.

Polskie Towarzystwo Naukowe Edukacji Internetowej swoje cele zamierza realizować przede wszystkim poprzez badanie zjawisk związanych z edukacją internetową i zmian społecznych, jakie ta forma kształcenia oraz poszerzania wiedzy za sobą niesie; naukową analizę sytuacji e-edukacji w Polsce, oraz ocenę perspektyw i szans jej dalszego rozwoju; opracowanie standardów edukacji internetowej i ich popularyzację w środowiskach naukowych i akademickich; organizację wspólnej platformy dla instytucji wykorzystujących edukację internetową; organizację konferencji, warsztatów i seminariów; działalność publikacyjną i wydawniczą oraz promocję polskiej edukacji internetowej poza granicami kraju – w tym w wykorzystaniu do działań pomocowych prowadzonych przez Polskę.

13 Źródło: <http://www.okno.pw.edu.pl/OKNO/okno.php?show=1&nroot=1>

Kształcenie na odległość, w porównaniu z tradycyjnymi formami nauczania, ma zarówno zalety, jak i wady. Do zalet można zaliczyć przede wszystkim możliwość nauki w miejscu i czasie dogodnym dla studenta, a w związku z tym zmniejszenie kosztów dojazdu, zakwaterowania, oszczędność czasu. Dzięki zniesieniu bariery czasu i przestrzeni, ta forma kształcenia pozwala na podjęcie nauki bardzo wielu osobom, np. niepełnosprawnym oraz wszystkim tym, dla których dojazd do uczelni z jakichś powodów stał się utrudniony lub niemożliwy (m.in. kobietom zajmującym się wychowywaniem dzieci). Poza tym proces nauczania na odległość przebiega w sposób dyskretny dla uczącego się, dzięki czemu jest bezstresowy i w dużym stopniu zindywidualizowany. Dodatkowo wyrabia samodyscyplinę i samodzielność oraz kształtuje zmysł organizacyjny studiujących.

Istnieją jednak także wady i ograniczenia w procesie nauczania na odległość. Według Stanisława Juszczyka należą do nich:

- czasochłonność analizy multimedialnych i hipermedialnych materiałów dydaktycznych oraz form komunikacji z innymi studentami i nauczycielem;
- złożoność organizacji procesu kształcenia: praca w grupie, tworzenie społeczności uczących się, korzystanie z usług elektronicznego dziekanatu i biblioteki cyfrowej;
- separacja od grupy i nauczyciela ogranicza więzi społeczne, motywacja i wytrwałość muszą być nieustannie stymulowane;
- intensywność doskonalenia zawodowego online może rozpraszać grupy zawodowe;
- niemożność uczenia wszystkich treści oraz uczestniczenia w zajęciach czynnościowych np. laboratoryjnych, doświadczalnych, projektowych itp.;
- konieczność posiadania zróżnicowanego i drogiego sprzętu, zwłaszcza komputera podłączonego do Internetu;
- brak umiejętności posługiwania się komputerami i wykorzystania sieci;
- rozpraszające użytkownika cechy Internetu (mnóstwo ciekawych, niekoniecznie związanych z edukacją informacji);
- brak atmosfery mobilizującej do nauki charakterystycznej dla szkoły lub grupy;
- konieczność posiadania predyspozycji do samokształcenia, doksztalcenia oraz samokontroli¹⁴.

PODSUMOWANIE

Reasumując, współczesne uczelnie wyższe funkcjonują w otoczeniu, które wymusza obserwację zachodzących w nim zmian oraz dostosowywanie się do niego, a niekiedy także jego kształtowanie. Dotyczy to zwłaszcza zmian związanych z rozwojem technologicznym, który wpływa na jakość i asortyment usług oferowanych przez uczelnie oraz sposoby komunikowania się z rynkiem. Szkoły wyższe wciąż poszukują nowych i efektywnych form kształcenia członków społeczeństwa wiedzy. Dynamiczny rozwój technologii i wprowadzenie jej do systemu edukacji przyniósł ogromne możliwości, ale także spowodował potrzebę przełamywania barier intelektualnych i społecznej świadomości. Warto zdawać sobie sprawę z tego, że edukacja na odległość nie zastąpi tradycyjnego trybu nauczania, ale stanowić może atrakcyjną dla wielu, dodatkową ofertę edukacyjną, użyteczną w określonych sytuacjach.

14 S. Juszczyk, *Edukacja na odległość...*, ibidem, s. 149.

SUMMARY

DISTANCE TEACHING AS AN EDUCATION FORM IN HIGHER EDUCATION

It searches for modern highest college new still and effective forms of education of members of societies of knowledge. So, centers emerge on distance more instructing frequently occupying. Use of wide capability is purpose, that gives remote instructing -telecommunication taking advantage modern technology information.

BIBLIOGRAFIA

1. Juszczak S., *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Toruń 2003.
2. Kubiak M., *Wirtualna edukacja*, Warszawa 2000.
3. „Marketing szkół wyższych”, po red. G. Nowaczyka, M. Kolasińskiego, Poznań 2004.
4. „Marketing usług profesjonalnych” pod. red. K. Rogozińskiego, Poznań 2002.
5. *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2010*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2002.
6. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym*, „Dziennik Ustaw” 2005, nr 164, poz. 1365.

Adresy internetowe:

1. <http://www.okno.pw.edu.pl/OKNO/okno.php?show=1&nrroot=1>